

HİTİT TIP METİNLERİNDE GEÇEN BAZI GÖZ HASTALIKLARI ÜZERİNE

Salih Fehmi KATIRCIOĞLU*

Makale Bilgisi

Başvuru: 10 Mart 2021

Kabul: 10 Kasım 2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: March 10, 2021

Accepted: November 10, 2021

Öz

Her ne kadar modern tedavi yöntemleri ile ilgileniyor olsak da Hititlerin tıp metinleri de oldukça gerçekçi yöntemlerden bahsetmektedir. Konuya dair Hitit metinlerini biri majik diğeri ise medikal metinler olarak ikiye böldüğümüzde, Hititlerin oldukça akılcı yöntemler içeren tıp metinlerini kayda geçirdiklerini kolaylıkla gözlemleyebiliriz. Hititler, fiziksel olarak gerçek ve tutarlı bir medikal sağaltım üzerine yoğunlaşmış-görünmektedirler. Biz de ele aldığımız bu yayında, Hitit metinlerinde adı geçen iki tür göz hastalığı üzerine görüşlerimizi aktaracağız.

Anahtar Sözcükler: Hitit tıbbi, Tıp tarihi, Trahom, Katarakt

Abstract

Some Thoughts on Eye Diseases in Hittite Texts

As far as we are concerned with modern treatment methods, Hittites behave as a realistic recording medical texts. When we divide Hittite texts into two parts, one is magical rituals, the other is medical texts, one can easily observe that Hittites follow logical medical recordings according to modern treatment methods. Hittites physically focused on real and reasonable medical therapy. In this presented paper, we discussed two eye illnesses according to Hittite texts.

Keywords: Hittite medicine, Medical history, Trachoma, Cataract

* Doç. Dr. Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Kalp ve Damar Cerrahisi Kliniği, hititbilim@gmail.com; ORCID No: 0000-0002-1756-5791.

Giriş

Tıp bilimi, din ve büyü gibi bilim dışı unsurlardan sıyrılarak zaman içinde kendi başına pozitif bir bilim haline gelmiştir. M.Ö. 2. Binde, Anadolu'da merkezi bir devlet sistemi kurmuş olan Hititler, tıp konusunda Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından faydalandığı gibi, kendi pratiklerini de uygulamışlardır. Bu bağlamda, hastalıklar ve tedavileriyle ilgilenen kişiye LÚA.ZU (doktor) denilmektedir. Hitit metinlerinden doktorların birçoğunun Mısır, Babil, Arzava ve Kizzuvatna gibi yerlerden getirilen doktorlar olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Hititli doktorlardan da bahsedilen metinler vardır.¹

Hitit metinlerinden gördüğümüz uygulamalarda, hastalıkların nedenleri ile ilgili olarak doğaüstü güçler, tanrısal müdahalelerden bahsedildiğini görmekteyiz.² Buradan hareketle, Hititlerin sağlık konusunda bilgisiz oldukları, aldıkları önlemlerin de çoğunlukla sihir ya da “kocakarı” ilaçlarıyla durumu idare ettikleri söylenmekteyse de³ ilgili metinleri incelediğimizde bu durumun her zaman böyle olmadığını, bilimsel bir hiyerarşi içinde tanı koyma sistemlerinin fizik muayene kurallarına uyan bir tarzda yapıldığını, tedavi planları olduğunu ve uygulanan tedavinin o günün koşullarına göre başarılı olduğunu düşünmekteyiz. Bu bağlamda çalışmamızda, Hitit tıbbının düzeyini gösterdiğini düşündüğümüz iki farklı metin üzerinde yaptığımız incelemeyi sunuyoruz.

Göz hastalıkları, günümüzde de tüm rahatsızlıkların ortak bulgusu olabilmektedir. Bu doğrultuda, biz de Hitit tıbbının düzeyini bize gösterdiğini düşündüğümüz, trahom ve katarakt hastalıklarından bahseden iki metni burada inceledik. Bunlardan ilki olan ve Burde'nin çalışmasında “D Metni” olarak kataloglanan metnin transkripsiyon ve çevirisi aşağıda verilmiştir.⁴

¹ Mirjo Salvini ve Ilsa Wegner “Die hethitisch-hurritischen Rituale des LÚAZU-Priesters”, *SMEA* 22 (1980), 87 vd; Leyla Murat ve S. Fehmi Katırcıoğlu, “Hititlerde Tıp”, *Bilim ve Ütopya Aylık Bilim, Kültür, ve Politika Dergisi*, Sayı 170, (2008): 54.

² Ali Dinçol “Aşhella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış [Das Ritual von Aşhella (CTH 394) und ein Überblick über die magischen Handlungen gegen die Seuchen bei den Hethitern]”, *Belleten* 49, (1985): 6.

³ Bu konuda bkz. A. Ünal, “Hitit Tıbbının Ana Hatları [Les traits essentiels de la médecine hittite]”, in: *Belleten* 44. Krş. Dinçol “Aşhella” (1985), 6. Burada Dinçol, bu konuda metinlerde adı geçen rahatsızlıkların, belirtilerine göre ayrımının yapıldığını ve bu rahatsızlıkların nedenleri üzerinde akılcı bir değerlendirme sunduklarını belirtmektedir. Biz de bu görüşü örnek metinlerle ve uygulamalarla daha da derinleştirerek destekliyoruz.

⁴ Metinlerin transkripsiyon ve çevirilerinin incelenmesi aşamasında yardımlarını aldığım Prof. Dr. Aygül Süel, Prof. Dr. Turgut Yiğit, Arş. Gör. Ali Osman Tiro ve Doktora Öğrencisi Murat Aydın'a teşekkürlerimi sunarım.

KUB 8.38 + 44.63⁵ (CTH 461)

Ay. 3

x+1 an-da t[ar-na-i

2' iš-ha-ah-ru[(-)

3' nam-ma har-tu-x[

4' nu-kán *NU-UH-ŠU* ar-h[a

5' na-at-ši pa-ah-hur-ri-ia[-

6' *Ú-UL* tu-uq-qa-a-ri-ma[7' ku-it-ma-na-aš SIG₅-ri na[-8' ma-a-an an-tu-uh-ša-an IGI^{HL.A}-ŠU [

9' a-pí-ni-eš-ša-an iš-tar-<ak->zi n[a-]x-an-za-x xx [

10' na-aš-ma-aš iš-ha-ah-ru i-ia-[u-ua-]an mar-ru-ua-aš-ha-a[n

11' u-ni-ma mar-ru-ua-aš-ha-an ŠA x[^U]RU A-la-ši-ia-az ar[nu-an]zi⁶12' ta-a-u-i-iš-ši SIG₆ha-an-da-l[a-] ma-ah-ha-an nam-ma-aš-š[i

13' pu-up-pu-uš-ša-ta-ri na-an x[]x-a-i na-an ki-na-iz!-zi[

14' nam-ma-an-kán pu-u-ua-a-iz-zi nu-[ká]n A-NA GAL ZABAR

GEŠTIN(-)x

15' la-a-hu-ua-a-i u-ni-ia mar-ru[-u]a-aš-ha-an

16' me-na-ah-ha-an-da pé-eš-ši-ia-zi na-an an-da

17' har-nam-ni-ia-az-zi na-an-ši-kán na-aš-šu UD-az

18' na-aš-ma-ši-kán GE₆-az an-da t[a]r-ni-eš-ki-iz-zi *Ú-UL*

19' ku-it-ki tu-uq-qa-a-ri ma-ah-h[a-a]n-ma-at-ši-kán an-da tar-na-i

20' nam-ma-an a-a-an-da-az A-az [i]š-ha-ah-ru ši-pa-an-na(-)x[

21' ar-ha a-an-aš-zi nam<-ma> har-t[u- -i]n ŠA UDU ar-h[a

Metnin Çevirisi:⁷x+1 içine bırakır⁸

2' Gözyaşları

⁵ Transkripsiyon için bkz. C. Burde, *Hethitische Medizinische Texte*, (StBoT 19) Wiesbaden 1974: 28-33.

⁶ Tamamlama için bkz. V. Haas, *Materia Magica et Medica Hethitica. Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient*, (2003): 117 I. Singer ve G. Singer, "Alašian Products in Hittite Sources", *Studies in Economic and Social History of the Ancient Near East in Memory of Péter Vargyas* (ed. Zoltan Csabai), *Ancient Near Eastern and Mediterranean Studies*, Vol. 2, (2014): 318.

⁷ Çeviri için bkz. Burde, *Hethitische*, (StBoT 19): 28-33; krş. Klinger 2010: 180.

⁸ Ünal, *anda tarnai-* için "(ilaç) kullanmak" anlamını vermektedir. A. Ünal, *Hittitçe Türkçe, Türkçe Hittitçe Büyük Sözlük. Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözlük Listeleriyle Birlikte* (2016) 522.

3' ayrıca . . . [. . .

4' ve dolu

5' ve o ateş(lenme durumu olabilir)

6' bunun ama bir rolü yok, [.]

7' o iyileşinceye kadar, v[e]

8' Bir insan eğer, (yani) [onun] gözleri [

9' söylendiği gibi hastalanır v[e

10' veya o gözyaşı. kırmızı [

11' oradaki/kendisi, Kıbrıs ülkesinden kırmızı maden(?)⁹get[irir]er

12' gözü¹⁰ sargılar/sarar. Sonra ona [

13' bastırılır, şimdi onu bırakır ve onu süzer,

14' sonra onu ezer ve bronz bir bardak şarabı

15' döker o ve oradaki kırmızı madeni(?)

16' püskürtür¹¹ ve onu

17' karıştırır. Bunu ona ya gündüz

18' ya da akşamları tekrar tekrar verir.

19' Bunun rolü yoktur; ancak ona verdiğinde

20' onu sıcak su ile yıkar, iltihabı...

21' ve siler. Sonra bir koyun [

⁹ *maruvas̄ha* ile ilgili tartışmalar için Singer ve Singer, "Alašian Products" (2014), 318 vd. Burada sözcüğün kökü olarak verilen *maru-* sözcüğünün, Luvicede kırmızı anlamına geldiği düşünülmektedir. Bakırın da kırmızı olarak bulunabilen bir maden olması ayrıca Kıbrıs'tan gelmesi ve ayrıca tıbbi olarak burada da tartışıldığı üzere trahom hastalığı ile ilgili kullanımı, söz konusu maddenin bakır olduğu ya da en azından kırmızı maden/mineral olarak çevrilmesinin yanlış olmadığını ortaya koymaktadır. J. Tischler, *Hethitisches Etymologisches Glossar* Teil 2, L-N, (1990) 149; Haas, "*Materia Magica*" (2003) 225; J. Puhvel, *Hittite Etymological Dictionary*, Vol. 6: Words beginning with M, Berlin - New York (2004) 90; Klinger 2010: 179; krş. CHD, L-N 202.

¹⁰ Burde, *Hethitische Medizinische Texte*, (StBoT 19): 31, "gözünü sarar, gözüne sarı koyar" şeklinde çevrilmiştir. Sözcüğün "göz" anlamı için bkz. Ünal "Hititçe Türkçe" (2016) 989; H.C. Melchert, *Cuneiform Luvian Lexicon*, (Lexica Anatolica 2) (1993) 224.

¹¹ Burada hazırlanan çözeltilinin bir şekilde göze temasının sağlanması, tedavinin gereklerinden biridir. Bunun farkında olan Hititlerin de buna uygun bir tedavi izlediğini düşünüyoruz. Kullanılan fiil, *menaḥḥanda peššiyazi* olarak burada tıbbi anlamıyla püskürtmek ya da akıtmak olarak çevrilebilecek eylem, benzer tedavinin Asur metinlerindeki karşılığına bakıldığında ayrıca savımızı desteklemektedir. İlgili yer, "*ezilmiş bakır çözeltilisi ve beyaz ilaç, bronzdan bir çeşit tüp/boru ile hastanın gözlerinin içine üflenir.*" olarak geçmektedir. CAD H, 189; ayrıca Tischler, *Hethitisches Etymologisches Glossar* Teil 2, L-N, (2001) 582.

Metnin Yorumu:

Bu metinde, hastanın gözyaşları olduğunu, ateş yükselmesi olduğunu, aynı zamanda da gözde kızarıklık olduğunu anlamaktayız. Hastalığın belirtileri ile ilgili eldeki mevcut bilgiler, maalesef tabletin kırık olmasından dolayı azdır. Kanımızca, kırık kısımlarda hastalıkla ilgili şikâyetler hakkında daha fazla bilgi bulunuyor olabilir. Hastalığın şikâyet kısmının yanı sıra tedavi yöntemlerinin bir kısmının bulunması, hastalığı teşhis etmemiz açısından bizim için oldukça önemli ve kıymetli değere sahiptir. Bu hastalığın tedavisinde bakır, bronz bir kap içinde şarapla eritilmek suretiyle bir çözelti haline getirilmekte ve göz üzerine dökülmektedir/sürülmektedir. Buradan, şarabın ve bakırın mikrop öldürücü/antiseptik özelliği nedeniyle kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hem bakırın dövülerek yumuşatılması nedeniyle hem de toprak kabın mikrobik ögeleri tutma sorunları nedeniyle, burada bronz kap kullanımı, elverişlilik ve sağlık açısından doğru bir uygulama olarak görülebilir. Ayrıca, gözün bir bandaj içine alınarak dinlendirilmesi sağlanır. Bunun amacı, günümüzde de kullanılan göz hareketlerinin azalmasına bağlı olarak kapak konjonktivasında (göz kapağının iç kısmı) oluşan nedve dokusunun (deride oluşan yara dokusu) konjonktive ve korneayı zedeleyici etkisinin asgariye indirilmesi (dinlendirmek amacı ile) nedeniyledir. Daha sonra sıcak su ile yıkanması, hem antiseptik etki açısından hem de klinik etkinin (hastanın şikâyetlerinin azaltılması) en üst düzeyde uygulanması açısından dönemine göre önemli bir tıbbi bulgudur. Metinde, iltihaptan bahsedilmesi de hastalığın tanısında bize ipucu vermektedir.

Hastanın şikâyetlerinde gözyaşı ve ateşlenme olması, gözde önemli bir rahatsızlık olduğunu ve bu rahatsızlığın da bir enfeksiyondan kaynaklandığını bize göstermektedir. Bir enfeksiyon hastalığında kesin tanı koymak için, modern dönemde görülmesi mümkün olan besi kültürleri ve iyi sınıflanmış klinik bulgulardan enfeksiyon ajamı bilinebilir.¹² Ancak, Hitit tıbbından bunları bekleyemeyiz. Ayrıca, burada semptomlara ek olarak, gözde şiddetli yaşarma ve iltihap görülmesi, tedavide ise bakır kullanılması hastalığın teşhisinde bize ipucu vermektedir. Bu hastalığın genel bir ifadeyle trahom olabileceği söylenmiştir.¹³ Elbette tıbbi bir dayanak olmadan yapılan bu söylem, bir tahminden daha ileri değildir. Biz ise, tıbbi gerekçelere dayanarak, adı geçen hastalığın daha çok limbal konjoktüvit (göz kapağının altındaki iltihap) yapan trahom olduğunu düşünmekteyiz. Böyle

¹² H. R. Taylor, "Doyle Lecture: trachoma, is it history?", *Eye*, Sayı. 23, (2009) 2009,2010.

¹³ Ünal, "Hitit Tıbbının Ana Hatları [Les traits essentiels de la médecine hittite]", in: *Belleten* 44, (1980) 488.

düşünmemizin nedeni, görmenin kaybolmaması nedeniyle gözdeki iltihabın yara oluşumu aşamasına gelmemesidir. Bunu destekleyen bulgunun da gözyaşı olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan da bakıldığında, metinde anlatılan tedavinin olumlu sonuçlarının olması yüksek görüyoruz.

Metinden elde edilen bulguları, sonraki dönemlerdeki bilgilerle ele aldığımızda da Hititlerin yaptığı uygulamanın antik ve modern dönem trahom tedavisiyle ve hastalığın evrenmesiyle uyuştüğünü görüyoruz. Galen trahom hastalığını 5 evreye ayırmıştır. Bu durum dünya sağlık teşkilatının sınıflamasına yaklaşık uygun bir sınıflamadır.¹⁴ Kısaca özetlenirse inflamasyon evresinde tarsal konjunktivada ve üst göz kapağında inflamasyon en sık görülür. Bu durum kabarık trakea olarak adlandırılır. Daha sonra foliküller (içi kısmen sıvı dolu kesecik) hacim olarak büyür göz kapakları kalınlaşır. Bunlar büyüdükçe incir şeklinde lezyonlara dönüşür. Sonuçta foliküller yırtılır skar dokusu gelişir.

Trahom, gözleri etkileyen bakteriyel bir enfeksiyondan kaynaklanan bir hastalıktır. Bu hastalığa sebep olan bakteri, "*chlamydia trachomatisdir*". Bu hastalık toplumda trahoma veya trahom hastalığı olarak bilinir. Trahom bulaşıcı bir hastalıktır. Hasta kişilerin göz, ağız ve boğazından çıkan sıvıların başka insanlara temas etmesi sonucu oluşur. Havlu, mendil gibi hasta kişilerin kişisel eşyaları da bulaşa neden olabilir. Ayrıca, sinekler de, bulaşa konması sonucu bu hastalığı yayabilmektedirler. Trahom, tedavi edilmediği takdirde körlüğe neden olabilen bir hastalıktır.¹⁵

Trahomda bulgular hastalığın şiddetine ve meydana geliş süresine göre farklılık gösterebilir. Trahomun başlangıç belirtileri genellikle iki gözü de etkiler ve aynı zamanda ortaya çıkar. Gözlerde ve göz kapaklarında hafif kaşıntı ve tahriş; gözlerden iltihaplı akıntı gelmesi; göz kapağının şişmesi; fotofobi (ışığa bakınca gözlerde hassasiyet oluşması) ortaya çıkması ve gözlerde iki taraflı ağrı¹⁶ Trahom hastalığında görülen başlıca bulgulardır. Küçük çocuklar bağışıklık sistemleri daha zayıf olduğu için daha kolay enfeksiyon kapabilirler. Enfeksiyon kapamayan çocuklarda hastalık yavaş ilerler ve yetişkinliğe kadar bulgu vermeyebilir.¹⁷

¹⁴ Taylor, "Doyle Lecture" (2009) 2009.

¹⁵ B. Munoz ve S. West, "Trachoma: The Forgotten Cause of Blindness", *Epidemiologic Reviews*, Vol. 19, No. 2, (1997) 205.

¹⁶ B. Munoz ve S. West, "Trachoma: The Forgotten Cause of Blindness", *Epidemiologic Reviews*, Vol. 19, No. 2, The John Hopkins University School of Hygiene and Public Health, U.S.A., (1997) 206. M. J. Burton, "Trachoma: an overview", *British Medical Bulletin*, Sayı 84, (2007), 100.

¹⁷ Munoz – West, "Trachoma", (1997), 209.

Trahom'un tarihçesine baktığımızda, bilinen en eski hastalıklardan biridir.¹⁸ Bilindiği gibi Eski Mısır tıbbı, birçok alanda zamanın koşullarına göre uzmanlaşmayı barındıran bir bilgi birikimi yaratmıştır. Eski Mısır tıbbı ile trahom konusundaki bilgilerimiz Ebers papirüsünden (M.Ö. 1525) gelmektedir.¹⁹ Ebers papirüsünde göz hastalıkları içinde kanamalar, göz ağrısı, gözde yanma gibi tanımı çok açık olmayacak bir şekilde hastalıklar anlatılmıştır.²⁰ Trahom gibi Eski Mısır'da en çok görülen hastalığın tanımı Galen (M.S. 131-201) zamanına dek yapılmamıştır.²¹ Gene iridosiklit belirtiler (gözbebeği çevresindeki iltihap) Ebers papirüsünde belirtilmiştir.²² Mısır tıbbında göz hastalıkları tedavisinde topikal tedaviden çok yararlanmışlardır. Bu bilgiler Arapçaya ve Latinceye çevrilerek antik dönemle Rönesans arasında bağlantı kurulmasını sağlamıştır.²³

Trahomla ilgili bilgi verdikten sonra, hastalığın tedavisi ile olarak Bu noktada, bakır ve bakırın Hitit tıbbındaki yeri ve kullanımı ile ilgili bilgi vermek yararlı olacaktır. Bakırın Latince karşılığı olan Cyprium, Kıbrıs adasının adı hakkında bize bilgi sunmaktadır.²⁴ Anadolu'da da bakır yatakları olmakla birlikte buradaki bakırın çoğunlukla başka elementlerle de karışım halinde olduğu belirtilmektedir.²⁵ Tıbbi açıdan baktığımızda ise, bakırın birçok mikrop üzerinde etkili olduğu açıkça görülmektedir.²⁶ Medikal açıdan ele alınan yayınlarda²⁷, bakırın Mısır, Yunan, Roma hatta Aztek uygarlıkları gibi eski toplumlardaki kullanımı konusunda bolca bilgiye rastlanırken, Hitit tıbbındaki kullanımı konusunda ise büyük bir bilgi eksikliği görülmektedir. Yayınímız ile bakırın Hitit tıbbında kullanımının da altını çiziyoruz. Trahomun mikrobik bir hastalık olması ve tedavide kullanılan bakırın anti-mikrobik etki içermesi nedeniyle o dönem için etkili bir tedavi planlanmıştır diyebiliriz. Yine tedavinin hazırlanması sırasında

¹⁸ Taylor "Doyle Lecture" (2009) 2007.

¹⁹ S. Ry Andersen, "The eye and its diseases in Ancient Egypt" *Acta Ophthalmologica Scandinavica*, Sayı 75, (1997): 340; Taylor, "Doyle Lecture" (1997), 2007.

²⁰ B. Munoz ve S. West, "Trachoma: The Forgotten Cause of Blindness", *Epidemiologic Reviews*, Vol. 19, No. 2, The John Hopkins University School of Hygiene and Public Health, U.S.A., (1997): 208.

²¹ Andersen, "The eye," (1997), 340.

²² Andersen, "The eye," (1997), 340.

²³ Taylor, "Doyle Lecture," (2009), 2008.

²⁴ H. Tekin, *Eski Anadolu Madenciligi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, (2015), 125.

²⁵ Tekin, *Eski Anadolu*, (2015), 130.

²⁶ G. Grass, & C. Rensing ve M. Solioz, "Metallic Copper as an Antimicrobial Surface", *Applied And Environmental Microbiology*, Mar. 2011, Vol. 77, No. 5, (2011), 1543.

²⁷ Grass vd., "Metallic Copper," (2011), 1541; P. Ingle ve P. Paralikar, Copper in Medicine: Perspectives and Toxicity, M. Rai vd. (ed.), *Biomedical Applications of Metals*, Springer International Publishing, İsviçre, (2018): 97.

bronz kaptaki bakırın ezilmesi karıştırması ve solüsyon haline getirilmesi, bunun düzenli aralıklarla verilmesi bir tedavi protokolü olduğunu göstermektedir. Bu metinden, Hititlerin bir ilaç hazırlama becerileri olduğunu ve bunun için de tıbbi malzemeleri olduğu söyleyebiliriz. Bakır kullanılarak yapılan tedavi, Mısır'da da değişik yöntemlerle yapılmaktadır.²⁸ Ama orada şaraptan bahsedilmemektedir. Hititlerin şarabı eklemelerinin nedeni o dönem Anadolu'sunda şarabın çok yaygın olması ve tanınması nedeniyle olabilir. Ayrıca, şarap, anti-mikrobik ve anti-enflamatuvar özellikleri nedeniyle tercih edilmektedir. Ancak, bakır kullanımı konusunda, ya Hitit doktorlarının kendi deneyimleriyle ya da Mezopotamya ve Mısır'dan etkilendiklerini düşünmek, yanlış olmasa gerek.

Elimizdeki metinlerin arşiv bilgisi mi yoksa hasta bilgisi mi olduğu noktası önemlidir. Biz bunun bir arşiv bilgisi olduğunu, yani başka dönemlerde ya da kişilerde de kullanılabilmesi için bir reçete olduğunu düşünmekteyiz.

Antibiyotiklerin bilinmediği bir dönemde, bulaşıcı hastalıkların belirgin bir tedavisi olmadığı için, bu hastalıklar hızlı yayılmıştır. Trahom hastalığının tedavisi, klinik bulgulara göre değişir. Uygulanan tedavi, eğer hastalığın erken evresindeyse etkili olabileceğini düşündüğümüz bir tedavi yöntemidir. Hastalığın daha ileri dönemlerinde ise, antibiyotik sonrası çağ için bile trahoma bağlı gelişen doku hasarları, ancak cerrahi uygulama ile tedavi edilebilir durumdadır.²⁹

Trahomla ilgili olarak hem Hititlere, hem Mısır'daki uygulamalara hem de Antik dönemdeki gelişmelere bu şekilde değindikten sonra, bir diğer göz rahatsızlığı olan katarakt konusunda bilgiler veren ve Burde'nin yayınında "K Metni" olarak kataloglanan ve Trémouille tarafından "hastalıkların listelendiği bir tablet" olarak değerlendirilen³⁰ metnimize geçmek istiyoruz.

KUB 8.36 Bo 3002³¹ (CTH 279.3)

Öy. 2

7' [ma-a-a]n an-tu-uh-ša-an IGI^{HL.A}-u[a] iš-tar-[ak-zi]

8' [na-a]š ki-i ua-aš-ši da-a-i

²⁸ Andersen, "The eye," (1997), 341; Ayrıca Grass vd., "Metallic Copper," (2011), 1541.

²⁹ M. J. Burton, "Trachoma: an overview", *British Medical Bulletin*, Sayı 84, (2007): 109.

³⁰ M.-C. Trémouille, "I testi ittiti di medicina", in: *RANT 1*, (2004): 206.

³¹ Burde, *Hethitische Medizinische*, (1974), 38-42; P. Dardano, *Die hethitischen Tontafelkataloge aus Hattuša (CTH 276-282)*, (StBoT 47) Wiesbaden, (2006): 224-230.

.
.
.
16' m]a-a-an an-tu-uh-ša-an UZU ge-en-zu x[
17' m]a-a-an an-tu-uh-ša-an IGI^{HIA}-ŠÚ iš-ta[r-ak-zi
18' m]a-a-an-kán an-tu-uh-ši IGI^{HIA}-ıa-aš p[i-ra-an]
19' [KALA]G.GA har-ki ki-ša-[ri]

Ay. 3

.
.
.
7' ma-a-an-kán an-tu-uh-ši IGI^{HIA}-ıa-aš pí[-
8' KALAG.GA ki-ša-ri

Metnin Çevirisi:³²

Öy. 2.
7' bir insanın gözleri hastalanır ise
8' o zaman şu gibi şifalı şeyi (maddeyi) alır.

16' Bir insanı genzu'su [
17' Bir insanın gözleri rahatsızlanırsa (hastalanırsa)
18' Bir insanın gözlerinin önü
19' kuvvetli bir şekilde beyazlar ise

Ay. 3

.
.
.
7' Bir insanın gözlerinin önü
8' kuvvetli (beyaz) olursa

³² Çeviri için bkz. Burde, *Hethitische Medizinische*, (1974), 38 vd.

Metnin Yorumu:

Bu metinde gözlerinin önü kuvvetli şekilde beyazlarsa tanımı, gözde görme bozukluğuna neden olan katarakt hastalığına uyuyor.³³ Bu hastalık, M.Ö. 2 binlerden beri hemen hemen tüm uygarlıklarca bilinen bir hastalıktır.³⁴

Metinde, katarakt ile ilgili olarak, trahom hastalığına benzer bir tedavi sürecinin olmaması, herhangi bir reçeteden bahsedilmemesi, katarakt için zaten cerrahi yöntem dışında herhangi bir ilaç tedavisi olmaması nedeniyle olmalıdır ve bu durum, günümüzde de geçerli olan bir bilgidir. Katarakt hastalığı, aslında ileri yaşlarda görülen bir durumdur. Buradan hareketle, Hititler döneminde ortalama bir yaşam süresi hakkında da düşünce ileri sürülebileceğini belirtmek, çok da yanlış olmayacaktır. Bilindiği üzere Hititli bir insana (özellikle kral, kraliçe, prens vs.) ait kalıntı bu güne kadar ele geçmemiştir. Bu sebepten ötürü, Hititli bir kişinin yaşam süresinin ortalamasının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Biz, bu adı geçen katarakt hastalığı üzerinden değerlendirdiğimizde ve saray arşivine ait olan Hitit belgelerinin ışığında, sarayda bulunan kişiler üzerinden değerlendirdiğimizde, bu hastalığı geçiren kişinin en azından 50 ve üzeri yıl yaşayabildikleri düşüncesindeyiz. Bu fikir, ayrıca, kronoloji çalışmalarına da bir nebze ışık tutabilecek mahiyettedir.³⁵ Hititli bir bireye ait kemik kalıntısının bulunmaması nedeniyle, onlara ait DNA bilgileri, geçmiş olduğu hastalıklar, yaş tayini gibi çalışmalar yapılamamaktadır. İncelediğimiz bu metin, en azından, bu hastalık neticesinde bize Hititli bir insanın yaşam süresi hakkında fikir vermektedir.

Metinlerde ifade edilmemiş olsa da kataraktla trahom arasındaki ayrım, bizce Hititler tarafından fark edilmiştir.³⁶ Yaşam pratiği içinde, katarakt tedavisinin sonuçsuz olduğunu görmüşler ve bunu bize sunmuşlardır.

³³ A. Ünal, "Hitit Tıbbının" (1980): 489.

³⁴ B. Mukhopadhyay ve K. R. Sharma, "History Of Cataract Surgery", Bull. Ind. Inst. Hist. Med. Vol. XXII, (1998): 106.

³⁵ Bu örnek, tekil bir örnektir. Tekillikler üzerinden yapılan değerlendirmeler, genellemeye yol açmaz, açıklama özelliği taşır. Bu saptama, genel bir yasa karakteri taşımadığı için, daha sonra karşılaşılabilecek buna benzer örneklere bir destek teşkil eder. P. Ricœur, *Zaman ve Anlatı 2, Tarih ve Anlatı*, çev. Mehmet Rıfat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.(2009): 20.

³⁶ V. Haas ve I. Wegner, *Die Rituale der Beschwörerinnen* ^{SALŞU.GI}, (ChS 1/5) Roma, (1988): 109. (5) *issasta dammenkuvar arha dahhun* (6) *IG^{HL.A}-vasmatakkam kammaran arha dandu* (5) Baskıyı aldım (6) ama gözlerindeki bulutu alıp uzaklaştırsın.

Katarakt, sıkça yaşa göre sınıflandırılan ve gözdeki lensin opaklaşması (yoğunlaşma) ile ilgili olan bir rahatsızlıktır.³⁷ Gözün içinde yer alan merceğin üzerinde bulanık kısımların oluşması, saydamlığını yitirmesi, kahverengi ve sarı renklenmelerin oluşmasıyla ortaya çıkan, görme duyusunun azalması ile sonuçlanan hastalıktır. Katarakt, gözlerin her ikisinde ya da sadece birinde görünebilse de genellikle bir göz diğerine göre daha fazla etkilenir. Normal koşullarda saydam olan merceğin, ışığı gözün arkasına ileterek net bir şekilde görme duyusunun çalışmasını sağlar. Ancak, merceğin bir kısmının bulanıklaşması durumunda ışık yeteri kadar içeri giremez ve görüş etkilenir. Tedavi edilmeyen durumlarda bulanık alanlar genişler ve sayı olarak artar. Bulanıklık arttıkça görüş daha fazla etkilenir ve kişiyi günlük işlerini yapamaz hâle getirir.³⁸

Katarakt günümüzde rahatça tedavi edilen hastalık olmasına karşın tedavisi uzun bir gelişme göstermiştir.³⁹ Göz tarihçisi Julius Hirshberg, günümüzde ilk katarakt cerrahisinin kim tarafından ne zaman yapıldığını yanıtlamanın zor olduğundan söz etmiştir.⁴⁰

Kataraktın tek tedavisi cerrahidir. Cerrahi tedavi, Hititlerden çok sonra ortaya çıkmış bir durumdur Dolayısıyla, Hititler döneminde adı konmadan bilinen bu hastalık, Hititlerin tıp konusunda çağdaşları kadar ileri bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Makaleyi genel olarak özetleyecek olursak, trahom, katarakt ve Hitit tıbbı ile ilgili yaptığımız taramalarda, oftalmik şikâyetler altında, birinin doğru olması muhtemel, gözle ilgili çok fazla sayıda soruna yol açan sayrılıklar hakkında bilgi verilmektedir. Yoğun sayıda verilen olasılık, tekil bir hastalık dizisi oluşturmayı zorlaştırırken, yazıda belirtilen bulgular, kullanılan ilaçlar, katarakt ve diğer göz hastalıkları arasında görülen tedavi farkı, bize hastalıkları tikele indirme şansı vermektedir. Anti-mikrobiyel ajanlardan bahsedilmesi (bakır, şarap), gözde oluşan yaşarma gibi bilgiler, henüz hastalık bilincinden olmadığı halde, bize hastalığın evresi hakkında ipucu verecek bulgular sunmaktadır. Olasılıkların kabul veya reddini tartıştığımız zaman, tikel bir hastalık grubuna ulaşma şansını da vermektedir. Ancak bu şansın, metinde belirtilen bulgularla sınırlı olduğunu da akılda tutmak gerekir.

³⁷ Mukhopadhyay ve Sharma, "History Of Cataract Surgery" (1998), 105.

³⁸ Mukhopadhyay ve Sharma, "History Of Cataract Surgery", 105.

³⁹ Mukhopadhyay ve Sharma, "History Of Cataract Surgery",; 106.

⁴⁰ Andersen, "The eye," (1997), 342.

Hititlerde tıp ve göz hastalıkları tedavisi, bir eğitim ve kurallar sonucu oluşmuş, enfeksiyona bağlı olan ve olmayan göz hastalıklarını ayırt edici düzeye getirilmiş, kendi içinde pratik uygulamaları olan bir alan olmuştur. Sonuç olarak, trahom ve kataraktan yola çıkarak, Hitit dönemi tıbbi, bir bilgi mirasını, Mezopotamya ve Mısır'dan aldığı bilgilerle harmanlayarak kendilerine özgü bir bilgi alanı yaratmıştır. Buna örnek olarak, yukarıda anlattığımız, trahom tedavisinde Mısır'daki tedaviye ek olarak bakırın yanında şarap kullanımını belirtebiliriz. Şarap ritüelik olarak anlamlı olsa da tıbbi olarak da anti-enflamatuvar (yangı önleyici), analjezik (ağrı kesici) etkileri nedeniyle de tercih edilmiştir. Ayrıca, şarabın ağrı kesici ve doku koruyucu etkisinin olduğunu Hititler kendi deneyimlerinden yola çıkarak tıp pratiğine sokmuşlardır. Bu uygulamaları yapabilmek için, tıp alanında kullanılacak aletlerin geliştirildiğini ve bunların pratikte kullanıldığını görmekteyiz. Katarakt hastalığında herhangi bir tedavi önermemeleri, trahom hastalığına ise etkin bir tedavilerinin olması, günümüzde de uygulama alanı bulan dejeneratif hastalıklar (yaşa bağlı olarak gelişen rahatsızlıklar) ve enfeksiyon hastalıklarının ayırımının yapıldığı bir durumu bize göstermektedir.

Katarakt hastalığının insanın ilerleyen yaşlarında ortaya çıkması, bize Hititli bir insanın ortalama yaşam süresinin ne kadar olabileceği yönünde de fikir vermektedir. Bu düşüncemiz sınırlı bilgiler dâhilinde oluşmuştur. Ancak yaş konusu, araştırılması ve üzerinde durulması gereken ve Hitit tabletlerinin bize verdiği bilgilerin satır aralarından çıkacak bir konudur. Katarakt hastalığının meydana çıkmasının ileri yaşlarda görülmesi, bu konu açısından değerlendirildiğinde önemli bir bulgudur.

KAYNAKÇA

- Andersen, S. Ry. “The eye and its diseases in Ancient Egypt” *Acta Ophthalmologica Scandinavica*, Sayı 75, (1997): 338-344.
- Burde, Cornelia. *Hethitische Medizinische Texte*, Studien zu den Boğazköy-Texten 19 (StBoT 19), Wiesbaden, 1974.
- Burton, M. J. “Trachoma: an overview”, *British Medical Bulletin*, Sayı 84, (2007): 99–116.
- Dardano, Paolo. *Die hethitischen Tontafelkataloge aus Hattuša (CTH 276-282)*, Studien zu den Boğazköy-Texten 47 (StBoT 47), Wiesbaden, 2006.
- Dinçol, Ali M. “Aşhella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış [Das Ritual von Aşhella (CTH 394) und ein Überblick über die magischen Handlungen gegen die Seuchen bei den Hethitern]”, *Belleten* 49, (1985): 1-40.
- Grass, G. - Rensing, C. - Solioz, M. “Metallic Copper as an Antimicrobial Surface”, *Applied And Environmental Microbiology*, Vol. 77, No. 5, (2011): 1541-1547.
- Haas, Volkert. *Materia Magica et Medica Hethitica. Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient*, Berlin - New York, 2003.
- Haas, Volkert – Wegner, Ilsa. *Die Rituale der Beschwörerinnen SALŠU.GI*. Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler 1/5 (ChS 1/5) Roma, 1985.
- Ingle, P. - Paralikar, P. “Copper in Medicine: Perspectives and Toxicity”, *Biomedical Applications of Metals*, editörler Mahendra Rai, Avinash P. Ingle ve Serenella Medici, 95-112. İsviçre, Springer International Publishing, 2018.
- Melchert, H.Craig. *Cuneiform Luvian Lexicon*, (Lexica Anatolica 2) Chapel Hill, 1993.
- Mukhopadhyay, B. – Sharma, K. R. “History Of Cataract Surgery”, *Bulletin of the Indian Institute of History of Medicine* Vol. XXII, (1998): 105-110.
- Munoz, B. – West, S. “Trachoma: The Forgotten Cause of Blindness”, *Epidemiologic Reviews*, Vol. 19, No. 2, The John Hopkins University School of Hygiene and Public Health, U.S.A. (1997): 205-217.
- Murat, Leyla - Katircioğlu S. Fehmi. “Hititlerde Tıp”, *Bilim ve Ütopya Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi*, Sayı 170, Ağustos, (2008): 52-59.
- Ricceur, Paul. *Zaman ve Anlatı 2, Tarih ve Anlatı*, çev. Mehmet Rıfat, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2009.
- Salvini Mirjo – Wegner, Ilsa. “Die hethitisch-hurritischen Rituale des LÚAZU-Priesters”, *Studi Micenei ed Egeo Anatolici* 22 (SMEA 22) (1980): 87-95.
- Singer, Itamar - Singer G. “Alašian Products in Hittite Sources”, *Studies in Economic and Social History of the Ancient Near East in Memory of Péter Vargyas*, editör Zoltan Csabai, *Ancient Near Eastern and Mediteranean Studies* Vol. 2, 317-336, Budapeşte, 2014.

- Taylor, H. R. "Doyle Lecture: trachoma, is it history?", *Eye*, Sayı. 23, Macmillian Publishers, (2009): 2007-2022.
- Tekin, Halil. *Eski Anadolu Madenciliği*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara, 2015.
- Trémouille, M.-C. "I testi ittiti di medicina", in: *Res Antiquae 1* (RANT 1), (2004): 205-225.
- Ünal, Ahmet. "Hitit Tıbbının Ana Hatları [Les traits essentiels de la médecine hittite]", in: *Bulleten 44*, (1980): 475-495.
- Ünal, Ahmet. *Hititçe Türkçe, Türkçe Hititçe Büyük Sözlük. Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözlük Listeleriyle Birlikte*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara, 2016.